

УДК 336.74

Білошицький Олександр Іванович, 1966 р.н. У 1990 році закінчив економічний факультет КДУ ім. Т.Г. Шевченка. Працював викладачем кафедри політології та економічної теорії МДПУ. Нині на практичній роботі. Досліджує методологічні аспекти проблеми фінансової збалансованості економічної системи на макрорівні.

Антиінфляційна політика: завдання та результати

У статті зроблена спроба проаналізувати світовий досвід управління інфляційними процесами в економічній системі та шляхи його запровадження в нашій країні. На базі статистичних даних досліджена динаміка інфляції з моменту здобуття Україною незалежності, що дало змогу оцінити наслідки економічної політики останніх років. У результаті проведеного дослідження зроблені висновки щодо напрямів подальшого реформування національної економіки в сфері грошового обігу.

Історично склалося так, що одна з нових, у деякому відношенні, найважливіша функція уряду полягає в тому, щоб стабілізувати економіку, тобто допомагати їй забезпечувати повну зайнятість ресурсів і стабільний рівень цін. Одне з перших місць у державному регулюванні посідає антиінфляційна політика.

У процесі розвитку сучасної змішаної економіки ступінь державного втручання, а у рамках останнього – вибір адекватної макроекономічної політики, що дозволяє запобігти зростанню інфляції та безробіття, мають особливе значення.

Макроекономічна теорія дає достатньо чіткі рекомендації щодо умов і наслідків подібних рішень.

Жодна з відомих нині ринкових економічних систем не функціонує стихійно. Всі вони є об'єктами державного регулювання. При цьому напрямок і форми державного втручання змінюються відповідно до ситуації, що склалася в економічній системі.

Маніпулювання податками й розмірами видатків бюджету, контроль за цінами є одними з головних інструментів, за допомогою яких уряд може сприяти подоланню безробіття та інфляції.

Світовий досвід виробив дві головні концепції антиінфляційних заходів, що спираються на кредитно-грошову і фіскальну політику. Це – заходи або безкомпромісної боротьби з інфляцією, або адаптації, пристосування до життя в умовах певної інфляційної нестабільності. Перший метод реалізується шляхом змін у системі оподаткування (як правило, підвищення податків) та введенням

жорсткого державного контролю цін та зарплати.

Другий – це індексація доходів, застосування механізму коригування процентних ставок відповідно до темпів інфляції та ін. До того ж необхідною є повна адаптація усіх економічних інституцій до функціонування в умовах інфляції. Адаптаційна політика має свої недоліки: кошти на компенсаційні надбавки населенню треба брати з державного бюджету, тобто врешті-решт через податки, або робити грошову емісію, що знову призведе до зростання інфляції.

Як правило, в умовах боротьби з інфляцією ці методи використовуються комплексно, що дає більш виражений ефект і дозволяє пом'якшити труднощі, що випали на долю економіки країни.

Важливе місце в антиінфляційній політиці держави займає проблема створення ефективної податкової системи. У процесі стримування інфляції податки відіграють подвійну роль. Скорочуючи доходи, що виступають як джерела витрат для споживачів, високі податки носять антиінфляційний характер. Однак податки можуть збільшувати витрати виробництва, підвищуючи через це рівень цін на товари.

Політика податкового регулювання доходів (ТІР) орієнтована на використання податків і створення у фірм та робітників стимулів не піднімати ціни і зарплату.

ТІР – це система, при якій за допомогою податкової системи фірми і зайняті на них робітники заохочуються або караються в залежності від зростання рівня цін і зарплати. Політика ТІР

може бути направлена як на скорочення сукупного попиту (розглянуто вище), так і на стимулювання зростання обсягів пропозиції [1].

Як відомо, будь-яке втручання у функціонування економіки, що затримує пересування кривої сукупного попиту вгору або змушує її зсуватися вниз відносно кривої сукупної пропозиції, буде стримувати темпи інфляції. Аналогічного ефекту можна досягти, якщо б було можливо вплинути на сукупну пропозицію. Такий підхід до економічної практики став відомим як "концепція пропозиції".

Основне питання полягає у тому, яким чином здійснити бажане збільшення природного рівня реального обсягу виробництва. Прибічники "концепції пропозиції" як один із способів досягнення цього результату розглядають зміцнення у податковій політиці. Вони звернули увагу на те, що протягом 70-х років відбулося припинення зростання природного рівня реального обсягу виробництва у США. Головною причиною такого стану речей, на думку прихильників "концепції пропозиції", стала діюча в США податкова система. Вона ніяким чином не сприяла розвитку процесів накопичення та інвестування, а також зацікавленості у високопродуктивній праці. Інфляція ще більш посилила проблему. Не тільки корпорації, а і дуже заможні люди страждали від високих податків. Поєднана дія інфляції, високого податку на доход вводила звичайних робітників, що отримують зарплату в групі, що оподатковуються за більш високою ставкою. Основою економічної програми прибічників "концепції пропозиції" стала детально обміркована послідовність дій щодо зменшення ставок оподаткування. По-перше, мав бути знижений податок на доход громадян, що посилює б трудову мотивацію робітників. По-друге, планувалося реформувати систему податків на доходи від приросту капіталу та ввести різноманітні податкові стимули (пільги для підприємств, що збільшують обсяги виробництва); це стимулювало б накопичення та інвестиції. По-третє, практика індексації мала розповсюдитись на всю податкову систему для того, щоб ставки податків не відштовхувались інфляцією [2].

Проблема правильного вибору концепції ТІР-політики дуже гостро стоїть у нашій країні, адже саме інфляція є найбільш істотним негативним явищем у національній економіці на етапі її ринкового реформування.

Проаналізуємо динаміку цього явища за роки незалежного існування України.

Період 1992-1994 рр. характеризується

надзвичайно високим рівнем інфляції, навальним зростанням цін, послабленням контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємств.

За даними Світового банку, рівень інфляції в Україні у другій половині 1993 р. був найвищим у світі. Якщо в 1992 р. її рівень зріс у 21 рази, то за 1993 р. – у 103 рази. І хоча в 1994 р. рівень інфляції дещо знизився, однак сталося це не в результаті проведення комплексних реформ і якісних змін у системі державних фінансів та запровадження цінової лібералізації, а через відстрочення бюджетних виплат і небувале зростання заборгованості бюджету.

Спочатку нашій економіці була властива інфляція витрат, оскільки випереджаючими темпами зростали ціни енергоносіїв і первинної сировини, й кожна наступна хвиля підвищення цін починалася з палива та сировини. Періодичне випереджаюче підвищення цін на енергоносії було імпульсом для загального зростання цін та інфляції.

Підвищення підприємствами цін на власну продукцію з метою покриття зростаючих витрат дало поштовх до подальшого розвитку інфляційних процесів. При цьому типи інфляції зростання грошової маси є наслідком підвищення цін. Незважаючи на дедалі зростаючу грошову емісію, виникла нестача оборотних засобів підприємств для розрахунків зі своїми постачальниками (криза неплатежів) і для видачі зарплати. В результаті склалася нова інфляційна спіраль. Зростання цін веде до збільшення витрат (і в тому числі – зарплати), яке вимагає збільшення грошової маси, а останнє, в свою чергу, веде до нового витка зростання цін. Таким чином, інфляція в Україні являла собою поєднання інфляції попиту та інфляції витрат, що значно ускладнює здійснення антиінфляційної політики.

До листопада 1995 року рівень цін порівняно з груднем 1990 року зріс в Україні у 37 тисяч разів. Водночас зі зростанням цін відбувалося падіння валютного (доларового) курсу українського карбованця.

Випереджаюче зростання оптових цін руйнує безпосередньо виробничу сферу, гальмуючи або навіть припиняючи інвестиційні процеси. Водночас, хоча й повільніші, але теж досить бурхливі темпи зростання роздрібних цін руйнують соціальну сферу, пригнічують економічні інтереси людей до активної підприємницької та трудової діяльності, тобто діють у тому ж самому негативному напрямі. Все це спричинило виникнення такого явища, як неплатоспроможність більшості юридичних та

фізичних осіб, незважаючи на безперервне накачування грошового обігу дедалі більшою масою паперових грошей. За оцінкою СБРР, за 1992 р. неплатежі в Україні становили 40% усього її ВВП. У 1993 р. обсяги неплатежів продовжували зростати, викликаючи різке скорочення і навіть припинення товарного виробництва на багатьох підприємствах.

В цих умовах монетарна політика НБУ перетворилася на потужний інфляційний фактор. Держава почала негайно покривати зростаючий грошовий дефіцит найпростішим шляхом – емісією відповідної маси грошей. Вони були направлені на покриття готівкового попиту, бюджетні дотації, кредитування виробників і споживачів (включаючи і явних банкрутів).

Отже, у 1992-1994 рр. в Україні проводилася помилкова економічна політика, що фактично мала не антиінфляційний, а проінфляційний вплив на економічну систему країни.

При цьому уряд застосовував в основному два антиінфляційні заходи – обмеження фондів споживання підприємств і регулювання цін. Адміністративний контроль цін було введено Указом Президента "Про заходи щодо стримування темпів зростання цін". Згідно з ним підприємства всіх форм власності могли підвищувати оптові ціни на продукцію тільки у разі зростання витрат на виробництво, яке не залежить від їхньої господарської діяльності. Цим же Указом вводилося обмеження розміру надбавки торговельних і постачальницько-збугових підприємств у розмірі не більше 55% від цін виробника. Але, як свідчать наслідки, ці заходи спрацювали недостатньо ефективно. Насамперед, ціни тоді вже досить надійно вийшли з-під державного контролю, і знову підпорядкувати їх системі жорстокого державного контролю було дуже важко. Щодо обмеження фондів споживання, то це мало б сенс тоді, коли було б що обмежувати.

Серед найбільш негативних наслідків того періоду слід відмітити:

- серйозне порушення виробничої та фінансової систем функціонування економіки;
- підривання схильності до заощадження практично у всіх економічних агентів;
- руйнування на цій основі системи забезпечення відтворюючих процесів в економіці;
- надмірну диференціацію населення, окремих галузей і регіонів за рівнем доходів.

Починаючи з 1995 року, уряд започаткував комплекс антиінфляційних заходів, заснованих

переважно на стимулюванні попиту. Почалося поступове зростання податкового пресу, значно жорстокішою стала кредитно-фінансова політика. В той же час відбулося скорочення видатків бюджету, скоротились соціальні програми та програми, пов'язані з розвитком економічної системи [4].

На перший погляд, така державна політика дала бажані результати: темпи інфляції в 1996-1997 роках значно знизилися, вдалося приборкати галопуюче зростання цін, а на деякі групи товарів вони навіть почали знижуватись, стабілізувався також курс національної валюти (гривні), що дало змогу певною мірою лібералізувати валютний ринок.

Проте події серпня – вересня 1998 року примусили замислитись над більш глибокими процесами, що відбуваються в національній економіці.

Не секрет те, що стабілізація на споживчому ринку відбулася, перш за все, за рахунок скорочення доходів населення, затримок виплати заробітної платні, інших соціальних виплат. Жорстка податкова політика призвела до інфляції витрат і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників та скорочення обсягів виробництва. Це призвело до зменшення бази оподаткування, в результаті чого уряд змушений був знаходити додаткові джерела надходжень до бюджету, включаючи такі спотворені форми оподаткування, як гербовий збір та відрахування амортизаційного фонду. Збільшилась залежність національної валюти від зовнішньоекономічних факторів. Місце вітчизняних виробників на національному ринку займають іноземні, податковий клімат для них значно м'якший. Бюджетний дефіцит частково покривається за рахунок іноземних кредитів, котрі все глибше втягують Україну до боргової ями.

Падіння гривні восени 1998 року свідчить про те, що жертви, принесені заради фінансової стабілізації, не виправдані, вони можуть дати лише тимчасовий результат. Комплексна фінансова стабілізація можлива лише за умови оздоровлення економічної системи в цілому. А досягти такого оздоровлення за допомогою ТІР-політики, котра проводиться зараз, неможливо. Світовий досвід підказує, що політика стримування попиту ефективна лише в умовах стабільного макроекономічного зростання. Подолання ж кризових явищ відбувається переважно за рахунок неокейнсіанських моделей регулювання економічної системи, навіть якщо це призведе до деякого підвищення темпів інфляції.

Тому необхідно виробити та запровадити в життя комплекс заходів, що базуються переважно на стимулюванні вітчизняного виробництва. А це неможливо зробити без поліпшення інвестиційного клімату та збільшення сукупного платоспроможного попиту. Такий шлях не означає зміни курсу на ринкові перетворення, але передбачає докорінну зміну стратегії державного регулювання економіки, що потребує певної політичної мужності. Чи вистачить такої мужності у керівництва нашої країни – покаже час.

Література

1. Давыдов А.Ю. Инфляция в экономике: мировой опыт и наши проблемы. – М.: Международные отношения, 1991.
2. Пинзеньк В. Макроэкономическая стабилизация в Украине: итоги и проблемы первого года // Вопросы экономики. – 1996. – № 2 – С. 88-97.
3. Пинзеньк В. Украина: мифы и реальность макроэкономической стабилизации // Ваш партнер. – 1994. – № 47. – С. 18.
4. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М.: Дело, 1993.

Стаття надійшла до редакції 09.07.2001р.